

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Fecr Yayınları: 88

METİN TENKİDİ
(Gayb ve Fiten Hadisleri Örneği)

Prof. Dr. Mustafa ERTÜRK

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj & Kapak
FCR

Baskı & Cilt
SÖZKESEN MATBAACILIK TİC. LTD. ŞTİ.
İvoğsan 1518 Sk. Mat-Sit İş Merkezi No: 2/40
Tel: (0312) 395 21 10 Yenimahalle/ANKARA

1. Baskı: Temmuz 2005
2. Baskı: Ocak 2011
3. Baskı: Mart 2017

ISBN: 978-605-9652-31-5

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0312) 310 08 60 (pbx) - Fax: (0312) 311 47 89
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

METİN TENKİDİ

(Gayb ve Fiten Hadisleri Örneği)

Prof. Dr. Mustafa ERTÜRK

Ankara 2017

Prof. Dr. Mustafa ERTÜRK

25. 04. 1964 yılında Kayseri'nin Yeşilhisar ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Kayseri'de yaptı. 1980 senesinde *Kayseri Lisesi*'nden mezun oldu. 1982 yılında girdiği *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*'nden 1987 yılında mezun oldu. Aynı yıl *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*'nde "Hadis Bilim Dalı"nda yüksek lisansa başlayıp 1989 yılında Yüksek Lisansı'nı tamamladı. 1989 yılında aynı bilim dalında *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*'nde doktora başladı ve 1995 yılında "Sahîh-i Buhârî'deki Bazı Fiten Hadislerinin Metin Tenkidi Prensipleri Açısından Değerlendirilmesi" isimli teziyle doktorasını tamamladı. 1988-1989 yılları arasında İstanbul'da *Özel Ortadoğu Lisesi*'nde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliği yaptı. 1989-1998 yıllarında İstanbul'da T.D.V. İslâm Araştırmaları Merkezi'nde (*İSAM*) Araştırmacı olarak görev yaptı. 1990-1991'de hem araştırma yapmak hem dil eğitimi için İngiltere'de (Londra ve Exeter) bulundu. 1998-1999'da *Türkmenistan Magtımku Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*'nde öğretim görevliliği yaptı. 03.09.1999 yılında Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi'nde Yardımcı Doçent olarak göreve başladı. 07 Mayıs 2002'de Doçent ünvanını aldı. Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi'nde Dekan Yardımcılığı, Fakülte Yönetim Kurulu ve Fakülte Kurulu üyelikleri ile Anabilim Dalı başkanlığı görevini yürüttü. 26. 12. 2006 tarihinde İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Ana Bilim Dalı'na öğretim üyesi olarak atandı. 06. 03. 2008'de Profesör Ünvanını aldı. Hâlen İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Hadis Ana Bilim Dalı Başkanı olarak görevini sürdüren Ertürk, evli ve iki çocuk babası olup İngilizce ve Arapça bilmektedir.

Çalışmaları: 6 adet yayımlanmış bilimsel kitapları; hakemli dergilerde yayımlanmış uluslar arası ve ulusal makaleleri; Uluslar arası ve ulusal bilimsel sempozyumlarda sunduğu bildirimleri, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde yayımlanmış maddeleri vardır. Ayrıca bilimsel panellere katılmış ve konferanslar da sunmuştur.

E-mail adresi: merturk38@hotmail.com

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	9
ÖNSÖZ	11

GİRİŞ

GEREKÇE VE KAYNAKLAR

I. GEREKÇE	17
II. KAYNAKLAR	24

BİRİNCİ BÖLÜM

HADİSLERDE METİN TENKİDİ VE PRENSİPLERİ

I. METİN TENKİDİ KAVRAMI VE PRENSİPLERİ	29
A. METİN TENKİDİ KAVRAMI	29
1. Metin	29
a. Sözlük anlamı	29
b. İstulâhî anlamı	29
2. Tenkid	29
a. Sözlük anlamları	29
b. İstulâhî anlamı	31
3. Hadis ve Tarih İlmünde Tenkid Kavramı	31
B. TENKİDİN FONKSİYONLARI	35
1. Müsbet Bilimlerde	35
2. Sosyal Bilimlerde	36
C. HADİS İLMİNDE METİN TENKİDİNİN KISA TARİHÇESİ ...	38
1. Hz. Peygamber Dönemi Tenkid Faaliyetleri	38
a. Hz. Peygamber'in uygulamaları	39
aa. Kur'an'ın yazdırılması esnasında tenkid faaliyetleri	39
ab. Hadislerin yazılmasında tenkid faaliyetleri	41
ac. Yahûdilere yönelik tenkidler	48
ad. Te'kid ve te'yîd anlamında Kur'ânî tenkidler	49
b. Sahâbenin uygulamaları	50
2. Sahâbe Dönemi	54
3. Sahâbe Sonrası Muhaddisler Dönemi	57

D. HADİŞÇİLERİN METİN TENKİDİNDE İHTİYATLI DAVRAN- MALARININ SEBEPLERİ	65
II. HADİSLERDE METİN TENKİDİ PRENSİPLERİ	67
A. HADİSLERİN KUR'ÂN'A UYGUNLUĞU	70
1. Sahâbenin Uygulamaları	70
2. Muhaddislerin Uygulamaları	78
B. HADİSLERİN HADİSLERE VEYA SÜNNETE UYGUNLUĞU... 79	79
1. Sahâbenin Uygulamaları	79
2. Muhaddislerin Uygulamaları	83
a. İdrâc (ادراج).....	84
b. Kalb (قلب)	91
c. Tashîf ve Tahrîf: (التصحييف والتحريف).....	94
d. Ziyâdetü's-sika: (زيادة الثقة)	98
C. HADİSLERİN AKLA UYGUNLUĞU	103
1. Sahâbenin Uygulamaları	103
2. Muhaddislerin Uygulamaları	106
D. TÂRÎHEN SÂBİT OLMUŞ HÂDİSELERE UYGUNLUĞU	107
1. Sahâbenin Uygulamaları	107
2. Muhaddislerin Uygulamaları	108
E. İSLÂM'IN GENEL PRENSİPLERİNE UYGUNLUĞU	113
F. TECRÜBE VE MÜŞÂHEDEYE UYGUNLUĞU	113
III. DEĞERLENDİRME	114

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA HZ. PEYGAMBER'İN GAYB BİLGİSİ VE VAHİY-SÜNNET İLİŞKİSİ

I. GAYB ve GAYBÎ HABERLER	119
A. GAYB KAVRAMI	119
1. Sözlük Anlamı	119
2. İstilâhî Anlamı	119
B. KUR'ÂN'DA GAYB VE PEYGAMBERLERİN GAYB BİLGİSİ.. 122	122
1. İzâfî Gayb Bilgisi	126
2. Mutlak Gayb ve Bilgisi	129
a. Sadece Allah'ın bilgisi ve tasarrufunda olan gayb.....	129
b. Allah'ın bazı seçkin kullarına vahiyyle bildirdiği gayb.....	130
c. Peygamberlerin istikbâlî gayb bilgisi	133
C. KUR'ÂN'DA HZ. PEYGAMBER'İN GAYB BİLGİSİ	160
1. Geçmiş Peygamberlere ve Ümmetlere Yönelik Gayb Haberleri....	160
2. Hz. Peygamber Dönemine Mahsus Gayb Haberleri	161
3. Hz. Peygamber Sonrası Yakın ve Uzak İstikbâle Yönelik Gayb Ha- berleri	171

II. VAHİY-SÜNNET İLİŞKİSİNDE İSTİKBÂLÎ GAYB HABERLERİNİN DURUMU	199
A. KUR'ÂN VAHYİ HÂRİCİNDE HZ. PEYGAMBER'E GELEN VAHİY	200
B. GAYR-İ METLÜV VAHİY VE RÜYA İLİŞKİSİ.....	212
C. İSTİKBÂLÎ HADİSLERİN KUR'ÂN VAHYİNE MUVÂFAKATI	216
III. DEĞERLENDİRME	221

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAHÎH-İ BUHÂRÎ'DEKİ FİTEN VE MELÂHİM HADİSLERİ VE "KİTÂBÜ'L-FİTEN"İN İLK BÂBINDAKİ HADİSLERİN METİN TENKİDİ PRENSİPLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

I- FİTEN VE MELÂHİM.....	225
A- FİTEN VE MELÂHİM KAVRAMLARI	226
1. Fiten Kavramının Anlamları.....	226
a. Sözlük ve terim anlamları.....	226
b. Siyâsi anlamda "fitne" kavramı.....	230
2. Melâhim Kavramı	232
a. Sözlük ve terim anlamları.....	232
II. SAHÎH-İ BUHÂRÎ'DE FİTEN HADİSLERİ	239
A. KİTÂBU'L-FİTEN'DEKİ HADİSLER.....	240
1. Hadislerin Tasnifindeki Genel Amaç	240
2. Hadislerin Sınıflandırılması.....	245
a. Geleceğe yönelik olanlar	245
b. Geleceğe yönelik olmayanlar	248
ba. Merfû haberler.....	248
bb. Merfû olmayan haberler.....	249
B. SAHÎH'İN DİĞER BÖLÜMLERİNDE GELECEĞE YÖNELİK FİTEN HADİSLERİNDEN BAZILARI	250
III. "KİTÂBU'L-FİTEN"İN İLK BÂBINDAKİ HADİSLERİN METİN TENKİDİ PRENSİPLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ..	255
A. HADİSLERİN GENEL TAHRÎCİ	258
B. HADİSLERİN BÖLÜM VE BÂB BAŞLIĞIYLA ALÂKASI.....	260
1. Hadislerde Zikredilen Konular	261
2. Hadislerin Bölüm ve Bâb Başlığıyla Alâkasını Tespitte Teklif Edilen İhtimaller	262
a. Bâb başlığında zikredilen âyetin zâhirî anlamından çıkarılan hükme göre hadislerle alâka kurulması	263
b. Bâb başlığında zikredilen âyetin nüzûl sebebi dikkate alınarak hadislerle alâka kurulması	265

C. HADİSLERİN SAHİH-İ BUHÂRÎ'DE ve DİĞER HADİS KAYNAKLARINDAKİ RİVÂYETLERİYLE MUKÂYESESİ (HADİS METNİNİN LAFİZ YÖNÜNDEN TENKİDİ).....	268
1. Hadislerin Söylendiği Zamanın, Mekânın ve Şartların Tespiti....	268
2. Hadislerdeki Lafızların Mukâyesesi	274
3. Hadislerin Mukâyesesinden Çıkarılan “Ortak Metin”	279
D. ORTAK HADİS METNİNİN MÂNÂ YÖNÜNDEN TENKİDİ .	279
1. Sahâbeden Bir Kısımının Hz. Peygamber’in Vefâtından Sonra İrtidad Ettiği, Bu Sebepçe Cehenneme Götürülecekleri Meselesi	281
a. Hadîste zikredilen “ashâbım” kavramına İslâm âlimlerinin verdikleri anlamlar.....	281
b. “Sahâbe” kavramı ve sahâbenin adâletine genel bakış	296
ba. Ehl-i sünnet’e göre “sahâbe” kavramı ve sahâbenin adâleti	296
bb. Ehl-i sünnet dışındaki bazı fırkalara göre “sahâbe” kavramı ve sahâbenin adâleti.....	301
2. Hadîsin Kur’ân’a Uygunluğu	307
3. Hadîsin Diğer Hadîslere Uygunluğu	316
4. Hadîsin Târîhen Sâbit Olmuş Hâdiselere Uygunluğu.....	324
5. Hadîsin Akla Uygunluğu.....	329
IV. DEĞERLENDİRME	332
SONUÇ	335
BİBLİYOGRAFYA	341
KARMA İNDEKS	361

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.mlf.	Aynı müellif
a.s.	Aleyhi's-selâm
a.y.	Aynı yer
AJISS	<i>The American Journal of Islamic Social Sciences</i>
AÜ	Ankara Üniversitesi
AÜİFD	<i>Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi</i>
AÜİİFD	<i>Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi</i>
b.	İbn, Bin
BJRL	<i>Bulletin of the John Rylands Library</i>
bk.	Bakınız
bnt.	Binti
der.	Derleyen
dn.	Dipnot
DİA	<i>Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi</i>
EBM	<i>Ehl-i Beyt Mesajı</i>
edit.	Editör
EÜİFD.	<i>Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi</i>
FEI	<i>First Encyclopaedia of Islam</i>
GAS	<i>Geschichte des Arabischen Schrifttums</i>
GUOST	<i>Glasgow University Oriental Society Transactions</i>
h.	Hicrî
İA	<i>İslam Ansiklopedisi</i>
hak.	Hakkında
IS	<i>Islamic Studies</i>
JRAS	<i>The Journal of Royal Asiatic Society</i>
JSAI	<i>Jerusalem Studies in Arabic and Islam</i>
krş.	Karşılaştırınız
LM	<i>Lâle Mecmuası</i>

m.	Milâdî
md.	Madde, Maddesi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MÜSBE	Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
MTGŞS	<i>Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu (13-15 Şubat 1993)</i>
MW	<i>The Muslim World</i>
nşr.	Neşreden (Tahkik eden)
ö.	Ölüm, ölüm tarihi
REI	<i>Revue des Etudes Islamiques</i>
s.	Sayfa
s.a.	Sallellâhu aleyhi ve sellem
SBA	<i>Sosyal Bilimler Ansiklopedisi</i>
sy.	Sayı
TDK	Türk Dil Kurumu
trans.	Translated
trc.	Tercüme, tercüme eden
trs.	Tarihsiz
tsnf.	Tasnif, tasnif eden
UÜSBE	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
v.b.	Ve benzerleri
v.d.	Ve devamı
YYÜİFD	<i>Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlähiyat Fakültesi Dergisi</i>

ÖNSÖZ

Bu kitabın aslı *Metin Tenkidi Prensipleri Açısından Sahîh-i Buhârî'deki Bazı Fiten Hadislerinin Değerlendirmesi* ismiyle 10 Kasım 1995'de Prof. Dr. İsmail L. Çakan, Prof. Dr. M. Yaşar Kandemir ve Prof. Dr. Abdullah Aydınli'dan teşekkür etmiş jürinin ittifakıyla başarılı görülmüş bir Doktora tezidir. On yıldır bu çalışmanın neşredilmemesinin bazı ilmî kaygı ve endişelerden kaynaklanan sebepleri söz konusuydu. Aradan geçen bunca zaman içerisinde gelişen ilmî çalışmaların tezimize bir takım ilavelerde bulunmayı gerektireceği haklı olarak düşünülebilir. Ne var ki gerek çalışmamızda ileri sürdüğümüz iddiaları derinlemesine ve ilmî anlamda nakzedecek araştırmaların bulunmayışı gerekse hâlen fiten hadisleri konusunda yüzeysel diyebileceğimiz bazı çalışmaların yayınlanması ve bu yayınların insanımızı yanlış yönlendirmesi bu çalışmayı neşretmeyi ertelemenin artık bir fayda getirmeyeceği sonucuna vardık. Bu sebeple tezin orijinalliğini mantık örgüsü açısından zedelemeyecek şekilde bazı ilave bilgi ve tashihlerde bulunarak yayımlamayı uygun gördük. Elbette gözden kaçan hususlar yine bulunacaktır. İnşallah bunlar kıymetli okuyucularımızın değerli katkılarıyla daha da aza inecektir.

Hadislerde metin tenkidi ve prensipleri, gayb ve Buhârî'nin Sahîhi'ndeki fiten hadisleri gibi birbirinden bağımsız üç konunun bir nevi mezcedilmesiyle belki ilk örneğini teşkil eden "Metin Tenkidi Prensipleri Açısından Sahîh-i Buhârî'deki Bazı Fiten Hadislerinin Değerlendirilmesi" başlığıyla arzedilen bu çalışma bir giriş ve üç bölüm'den oluşmaktadır.

Giriş'te bu çalışmayı gerçekleştirmemize zemin hazırlayan gerekçeler kısaca belirtilmiş ve istifade ettiğimiz bazı kaynaklar hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde tenkid zihniyetinin İslâm'ın başlangıcından beri mevcut olduğu ve hadiste metin tenkidinin yapıldığı, prensipleriyle birlikte hadis tarihinden misaller verilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Hadislerin tedvini ve tasnifi esnasında metin tenkidinin hiç yapılmadığı iddialarına da kısmen cevap niteliği taşıyan bu tespitleri yaparken metin açısından tenkid edilen hadislerin Buhârî'nin ve Müslim'in Sahîhleri'nde de yer aldığı görülmüştü. O sebeple sahih kabul edilen kitaplardaki rivayetlerden de misaller verilmiştir.

İkinci bölümde fiten hadislerinin istikbâle de mâtuf olması sebebiyle genelde peygamberlerin özelde Hz. Peygamber'in gayba yönelik bilgisi tetkik mevzu edilmiştir. Burada Hz. Peygamber'in mâzî, hâl ve istikbâle yönelik gayb bilgisiyle alâkalı seçilen misaller *ekseriyetle* âyetlerden ve onların bazı temel tefsîr kitaplarındaki yorumlarından teşekkül etmektedir. Bununla sübûtu Kur'ân âyetleri gibi kat'iyet ifade etmeyen ve zannî olan hadisler üzerinde bu tezin hacminin çok üstünde, yapılacak geniş bir tartışma zeminini hazırlamamak gayesi güdülmüştür. Âyetlerin mealleriyle birlikte sık sık tekrar edilmesi tezin hacmini artırmaktan ziyade, gayb konusunun hassasiyetiyle alâkalıdır. Bunun dışında hadislerin Kur'ân vahyine muvâfakatı meselesi üzerinde durularak geleceğe yönelik bazı hadislerin bir nevi sünnet olup olmadığı ya da sünnet konusuna girip girmediği hususu ile bunların Kur'ân vahyine uygunluğu konusu işlenmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde fiten ve melâhim kavramlarının luğavî ve ıstılâhî anlamları üzerinde durulmuştur. Buhârî'nin Sahîhi'ndeki her bir fiten hadisi hakkında sağlıklı bir neticeye ulaşmanın müstakil bir çalışmayı gerektirdiği düşünüldüğünden mezkur eserdeki fiten hadislerinin -herhangi bir tenkide yer verilmeksizin- sadece genel değerlendirmesi yapılmıştır. Bu bölümün sonunda da Sahîh'in Fiten Bölümündeki ilk babda yer alan, farklı senedlere sahip "Havz Hadisi" metin tenkidi prensipleri açısından incelenmiştir.

Dipnotlarda müellif ve eser isimlerinde genellikle T.D.V. İslâm Ansiklopedisi'nde uygulanan kısaltmalar tercih edilmiştir. Ancak şahıs isimlerinde ö. veya v. gibi kısaltmalar konulmadan parantez içinde verilen rakamlar birincisi hicrî, ikincisi milâdî olmak üzere ölüm tarihleri gösterilmiştir. Bibliyografyada eser kısaltmaları parantez içinde verilmiştir.

Araştırmada mümkün mertebe objektif olunmaya, elde edilen bilgi ve verilere göre hareket edilmeye, meselelere her yönden bakıp akla gelebilecek çözümlü ya da çözümsüz gibi gözükene *sorular sorulmaya* çalışılmıştır. Nitekim belirli kişilere ya da mezheplere yönelik doğrudan bir eleştiri yerine fikir ve görüşler çerçevesinde meseleler değerlendirilmeye gayret edilmiştir. Bu arada birbiriyle çelişen farklı düşüncelerin haklılığı tarafımızdan dile getirilmiştir. Değerlendirmeler esnasında ihtiyatlı

ifadeler ve yapıcı bir üslûp takip edilmeye çalışılmıştır. Kanaatimizce ilmî çalışmalarda böyle bir yolun takip edilmesi İslâmî tenkid geleneğinin bir hususiyeti olsa gerektir.

Çalışmamın başından beri bana yol gösterici teşvik ve tavsiyeleriyle, sıcak ilgi ve alâkalarıyla kıymetli yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. İsmail L. Çakan'a, yaptığım istişarelerde düşüncelerini lutfeden sayın hocam Prof. Dr. M. Yaşar Kandemir'e, böyle bir çalışmanın yapılması gerektiği hususunda beni teşvik eden ve cesaretlendiren sayın hocam Prof. Dr. Hayrettin Karaman'a, tezin hazırlanmasına mâlî destek sağlayan T.D.V. İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) idaresine ve bana değerli vakitlerini harcayan isimlerini saymadığım değerli ilim adamlarına ve dostlara şükranlarımı sunmayı zevkli bir vazife bilirim.

Mustafa ERTÜRK

Üsküdar-1995-2005